

A TÁRSADALMI KONFLIKTUSOK KUTATÁSÁNAK ELMÉLETI MEGALAPOZÁSA – ÚJ NÉZŐPONTOK ÉS KUTATÁSI IRÁNYOK –

Csizmadia Zoltán

PhD, tanszékvezető, egyetemi docens,
Széchenyi István Egyetem Petz Lajos Egészségtudományi és Szociális Képzési Intézet
Szociális Tanulmányok Tanszék
csizmadia@sze.hu

Absztrakt

A társadalmi-gazdasági különbségekből és egyenlőtlenségekből fakadó, bizonyos szintű és formájú társadalmi konfliktusok mélyen átszövik mindennapi életünket. Formájukban, megnyilvánulásukban és hatásaikban szoros összefüggést mutat(hat)nak a társadalmi jól-léttel (illetve annak hiányával) is. Egy jelenleg futó kutatási programban a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek társadalmi életre gyakorolt hatásai közül az ezekből fakadó konfliktusokra fókuszálunk, és egy nagymintás (N = 2031 fő), országos, reprezentatív kérdőíves felmérés segítségével vizsgáljuk a kérdést öt konfliktusdimenzióban. Tanulmányunkban arra teszünk kísérletet, hogy áttekintsük a konfliktuselmélet és az ilyen orientációjú társadalomtudományi szemléletmódok kapcsán megfigyelhető újabb fejleményeket a nemzetközi szakirodalom alapján, illetve tisztázunk néhány definíciós, osztályozó és összefüggés-alapú kérdést. A legfontosabb következtetés metaelméleti szinten talán úgy írható le, hogy a konfliktuselmélet mint szociológiai irányzat ugyan vesztített jelentőségéből, nem igazán tekinthe-

tő életképes önálló irányzatnak, viszont a társadalmi konfliktusok problémarendszere egyre jobban foglalkoztatja a tudományos közvéleményt. A konfliktusok átszövik társas életünk minden szegmensét, folyamatát és mechanizmusát, alapvető összefüggéseket mutatnak a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel és a jól-lét dimenzióival. Amennyiben empirikusan megragadhatóvá szeretnénk tenni a kérdéskört, követni kell ezt a beolvadási, felolvadási folyamatot és a társas viszonyok különböző formáiban kell rákérdeznünk a konfliktusok jelenlétére és hatására. Ez viszont egy összetett tipológiát igényel. Tanulmányunkban ehhez kapcsolódóan is áttekintettük a lehetséges elméleti megoldásokat, és javaslatot tettünk egyfajta új osztályozási megoldásra.

Bevezetés

A társadalmi-gazdasági különbségekből és egyenlőtlenségekből fakadó, bizonyos szintű és formájú társadalmi konfliktusok mélyen átszövik mindennapi életünket. Formájukban, megnyilvánulásukban és hatásaikban szoros összefüggést mutat(hat)nak a társadalmi jól-léttel (illetve annak hiányával) is. En-

nek ellenére, a kérdéskör elméleti és empirikus munkára is épülő alaposabb feltárása nem tekinthető egy szisztematikus, koherens kutatási programnak, sem hazai, sem a nemzetközi szociológiai életben.

Ez legalább három alapvető problémából fakad. Egyrészt, a társadalmi konfliktus fogalmának tisztázatlansága, képlékenysége, eltérő értelmezése nehezíti a munkát. Másrészt a konfliktuselmélet mint alapvető szociológiai és társadalomtudományi paradigma az elmúlt három évtizedben jelentősen veszített kutatást indukáló és vezérlő funkciójából. Illetve új, mozaikszerű, posztmodern elméletek formájában rengeteg irányba kinyújtotta az elméleti „csápjait”, további nehézségeket okozva ezzel az empirikus kutatások szintjén. Harmadrészt, meglepően kevés kvantitatív kutatás foglalkozik a társadalmi konfliktusok különböző formáival, jellemzőivel és hatásaival az egyén, a háztartás vagy a közösség szintjén.

Mivel egy jelenleg futó kutatási programban a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek társadalmi életre gyakorolt hatásai közül az ezekből fakadó konfliktusokra fókuszálunk, és egy nagymintás (N = 2031 fő), országos, reprezentatív kérdőíves felmérés segítségével vizsgáljuk a kérdést öt konfliktusdimenzióban (demográfiai, magánéleti-társas, területi-lakóhelyi, munkaerőpiaci-jövedelmi, hatalmi-intézményi konfliktusok) az egyén, a csoport és a közösség egésze szintjén, így különösen fontos lépés a fenti elméleti problémák áttekintése. Ennek a folyamatnak a megalapozását jelenthetik a témakörben korábban publikált tanulmányaink (Csizmadia 2007; Csizmadia, 2009). Ezekben a munkákban, a teljesség hiányával ugyan, de áttekintettük a társadalmi konfliktus fogalmával kapcsolatos legfontosabb kérdéseket: a különböző fogalmi

megközelítéseket (Boudon, 1998; Collins, 1974; Coser, 1956; Cseh-Szombathy, 1985; Turner, 1982), a szociológia konfliktuselméleti szemléletmódjának Ralph Dahrendorf (1959) által lefektetett alapelveit, a konfliktusok lehetséges formáit és típusait, a tipizálás alapelveit, illetve a társadalmi konfliktusok pozitív és negatív funkcióit. Jelen tanulmányban, ezekre a megállapításokra építve, az újabb fejleményeket, az elmúlt évtizedben kirajzolódó új konfliktusértelmezéseket, irányvonalat és kutatási eredményeket foglaljuk össze.

A konfliktuselméleti szemléletmód néhány újabb sarokpontja

Az első probléma a fogalom és az elméleti keretrendszer roppan szerteágazó, összetett és gyakran ellentmondásos jellegéből fakad. Érdemes tehát azzal kezdeni a konceptuális megalapozást, hogy áttekintjük, miként tematizálja és helyezi el a mai társadalomelmélet a szemléletmódot metaelméleti szinten.

A konfliktuselméletet hagyományosan a funkcionalista és pozitivisták elméleti hagyományokkal szembeni reakcióként megjelenő marxista és neomarxista elméletekkel szokták összekapcsolni. Ezzel szemben napjaik társadalomelméleti paradigmarendszerében már jóval összetettebb elméleti irányzatok egymásba kapcsolódó fogalmi, teoretikai hálózataként írható inkább le ez a perspektíva. Konfliktuselméleti alapon közelítenek a társadalmi kérdésekhez a kritikai elmélet, a feminista elmélet, a posztmodern elmélet, a posztstrukturális elmélet, a posztkoloniális elmélet, a világregndszer-elmélet, a *queer*-elmélet és a faji-konfliktus megközelítés hívei is, csak hogy a nagyobb elméleti irányzatokat említsük.

Ebből fakad az a probléma is, hogy a konfliktuselméleti szemléletmód közös magjának tekinthető paradigmatiság alapvonalak

a klasszikus időszak óta jelentősen szétzilálódtak, sokkal nehezebben fűzhetőek össze egységes irányvonallá. Csak néhány olyan közös pont maradt meg, amely egyfajta szilárd alapként szolgálhat az ilyen fókuszú empirikus kutatások számára is. Alan Sears (2008, 34–36.) az alábbi előfeltevés-szintű közös elméleti sarokpontok kiemelt szerepére hívta fel a figyelmet egy tanulmányában:

- A társadalmak az egyenlőtlenség által kitermelt konfliktusok formájában ragadhatóak meg, és nem a rend, a konszenzus letéteményeseiként. A társadalmi egyenlőtlenségek szükségszerűen konfliktusokhoz vezetnek, így ez tekinthető a társadalmi szerveződés alapvető jellemzőjének a stabilitás és harmónia ellenében.
- Az egyenlőtlenségekből fakadó konfliktusok kizárólag a jelenlegi társadalmi viszonyok alapokig lemenő transzformációja révén oldhatók meg, tehát az új társadalmi viszonyok, interakciók csak konfliktusokon keresztül épülhetnek ki.
- A jelenleg hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok strukturális érdeke az uralkodó állapotokkal szembeni fellépés, ami így a társadalmi változás, átalakulás egyik lényegi hajtómotorja. Ebben az értelemben a jelenleg elnyomott, kizárt, hátrányos helyzetű csoportokat cselekvő ágensként kell kezelni, nem pedig a szimpátia, együttérzés passzív szubjektumaként.
- Nem beszélhetünk valódi társadalmi konszenzusról. Valójában a domináns csoportok képesek koncepcióikat, érdekeiket, ideológiájukat, sőt diskurzusaikat is ráerőltetni és elfogadtatni a többséggel.
- Egy elmélet nem pusztán semleges magyarázó eszköz vagy a meglévő társadalmi berendezkedést fenntartó és legitimáló

gondolatsor, hanem kritikai jellegű, az emberi potenciált kiteljesítő és a társadalmat átalakulásra (változásra) készítető aktív hatótényező is (Sears, 2008, 34–36.).

A kulcsszavak tehát az egyenlőtlenség, a konfliktus, a változás, új társadalmi relációk, a cselekvő ágens, konszenzusnak álcázott elnyomás, kritikai attitűd stb. Hasonló elméleti alapkoncepció jelenik meg Stephen K. Sanderson munkájában is (2007, 662.). Ő a konfliktuselmélet négy alapvető előfeltevését különbözteti meg:

- A konfliktus vagy a harc a társadalmi élet esszenciája, lényegi alkotóelem, mivel olyan egyének és csoportok között alakul ki, amelyeknek eltérő az érdekiük, és/vagy szűkös erőforrásokért versengenek egymással.
- A versenynek és a konfliktusoknak nagyon sok válfaja figyelhető meg a mindennapi éltünkben. Elsődlegesen a hatalom és a gazdasági erőforrások a konfliktusok fő forrásai.
- A konfliktus tipikusan akkor jelentkezik, amikor néhány egyén vagy csoport befolyásolja és ellenőrzi a többit.
- A domináns csoportoknak megkülönböztetett befolyásuk van az erőforrások elosztására és az egész társadalom szerkezetének alakulására/alakítására (Sanderson, 2007, 662.).

A fenti közös alapnak tekinthető előfeltevések jól érzékeltetik a jelen kutatás során kirajzolódó kérdéskör mögötti alapvető összefüggésrendszert: a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenségek társadalmi konfliktusokat teremtenek, amelyek alapvetően befolyásolják a mindennapi társas interakciókat az egyén, a család, a közösség és nagyobb csoportok, intézmények szintjén is. Így az egyenlőtlenség és a társadalmi konfliktusok per-

cepciójának, a velük kapcsolatos attitűdök vizsgálatának azért van fontos szerepe, mert ezen keresztül jobban megérthető az éppen aktuális társadalmi viselkedési formák mögöttes tényezői is.

A konfliktuselmélet és a konfliktus-kérdéskör elméleti pozíciója

Az elmúlt két évtizedben a konfliktuselméleti szemléletmód feloldódása vagy más elméleti irányzatokba történő beépülése, beolvadása figyelhető meg. Néhány friss és meghatározó szociológiaelméleti alapmű áttekintésével az a célunk, hogy bemutassuk: a legfrissebb, mérvadó referenciaanyagok alapján miként tematizálódik a társadalmi konfliktusok kérdése a szakmai diskurzusok során.

A társadalomelmélet új kétkötetes enciklopédiájában (Ritzer, 2005) Jonathan H. Turner írta a konfliktuselméleti szócikket (Turner, 2005, 134–139). Turner a konfliktuselmélet három fő klasszikus irányát különbözteti meg. Beszélhetünk neomarxista, neoweberianus és történeti komparatív irányzatokról. Azonban ezek az irányzatok a hatvanas–hetvenes években élték a virágkorukat a funkcionalista paradigmával szemben megfogalmazott kritikai észrevételeikre építve. Álláspontja szerint, a konfliktuselmélet mára olyan mértékben része lett a társadalomelmélet fősodrának (*mainstream*-elmélet), hogy nincs szükség az elmélet megkülönböztető felcímkezésére. Ezt nevezhetnénk akár a beépülésből fakadó feloldódásnak is. Gyakorlatilag a legtöbb elméleti irányzat központi magjának, kiindulópontjának tekinthető az az álláspont, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek alapvető szerepet kapnak a különböző erőforrások allokációjának megértése és elemzése során, illetve az ebből fakadó individuális, csoport, intézményi és közössé-

gi-társadalmi feszültségek, konfliktusok kérdése is kikerülhetetlen részei a mai elméleteknek. Jól érzékelteti ezt az új pozíciót a szócikk hivatkozott szakirodalmának időintervalluma is, szinte kizárólag a hatvanas és hetvenes évekből származó irodalmakkal találkozhatunk. A fő kapcsolódási pontok szempontjából érdekes az enciklopédia témához köthető más szócikkeinek a listája is: globalizáció, történeti-összehasonlító elmélet, hatalom, forradalom, társadalmi osztály, társadalmi mozgalmak elmélete, állam, világtrendszer-elmélet.

A társadalom- és viselkedéstudományok huszonhat kötetes nemzetközi enciklopédiájában (Smelser – Baltus, 2001) a „konfliktusszociológia” címszó alatt találhatjuk meg a kérdéskör átfogó szociológiai jellegű értelmezését (Crouch, 2001). Colin Crouch is a megkülönböztetett, címkézett konfliktusszociológia elolvasásáról, eltűnéséről beszél az ezredforduló tájékán. Értelmezésében a nyugati szociológiában mára a konfliktusok értelmezése olyan irányt vett, hogy a társadalmi viszonyok alapvető alkotóelemének tekintjük a konfliktusokat, nem pedig a társadalmi élet speciális, különleges aspektusának. Minél inkább normális, hétköznapi jelenségnek tűnnek a konfliktusok, egy erre fókuszáló specifikus elmélet annál inkább háttérbe szorul. Ezt a következtetést megerősíti a konfliktuselméleti irányzatok általa kidolgozott osztályozása is (Crouch, 2001, 2555.).

Crouch szerint legáltalánosabb szinten akkor beszélhetünk konfliktusról, ha két vagy több társadalmi cselekvő érdekei összeegyeztethetetlenek egymással; ez a konfliktusnak mint társadalmi viszonynak az alapja. Elméleti szinten viszont ezek a viszonyok négy nagyobb dimenzióra bonthatóak szét két, alapvető „változó” használatával. Megkülön-

böztethetünk nagy jelentőségű (*momentous*) és hétköznapi, mindennapi (*mundane*) konfliktusokat, illetve felfoghatjuk őket kivételesnek, esetinek (*exceptional*), vagy széles körben elterjednek (*endemic*). Ebből fakadóan a konfliktusokkal foglalkozó elméletek két alapvető választás elé kerülnek. Egyrészt dönteni kell abban, hogy a normál társadalmi élet konfliktusokkal terhelt-e, vagy azok csak kivételes, egyedi jelenségek, amelyek a társadalom nem megfelelő működéséből fakadnak. Tehát, hogy a konfliktusok léte vagy éppen hiánya tekinthető-e patológiás esetnek? Másrészt azt is mérlegelni kell, hogy elsődlegesen nagy jelentőségű, különleges eseményként vagy a hétköznapi élet részét képező mindennapi történésként közelítünk-e az előforduló konfliktusokhoz. Ebből egy négycellás mátrix rajzolódik ki, amely a különböző irányzatok helyzetének és súlypontjainak megjelenítésére alkalmas heurisztikai eszköz (1. ábra).

Napjainkra gyakorlatilag a szociológiában a konfliktusok értelmezése eltolódott a IV. cella sarka felé, amit a neoweberianus szociológiai hagyományként kezelhetünk. Ez lett a nyugati szociológia domináns felfogása a

társadalmi konfliktusok jelentésének, formáinak, jellemzőinek és hatásainak elméleti megragadása kapcsán.

Az enciklopédia releváns szócikkei ebben az esetben is beszédesek azzal kapcsolatban, hogy milyen csomópontokon emelkedik ki a társadalmi konfliktusok kérdése a társadalomtudományi kérdések szakmai felhőjének hálózatából: konfliktuskezelés, a konfliktus szociálpszichológiája, konfliktus és háború, a konfliktus archeológiája, antropológiai aspektusai, konfliktus és konszenzus, szervezeti konfliktusok, az együttműködés és verseny pszichológiája, etnikai konfliktusok, faji és nemi különbségek, erőszak, a háború szociológiája.

Amennyiben a szociológián belüli értelmezésére vagyunk kíváncsiak, akkor a legjobb kiindulópont a szociológia új tízkötetes Blacwell-enciklopédiája lehet (Ritzer, 2007). Ebben a megközelítésben a két nagy irányzat (neomarxista és neoweberianus) összehasonlítása kapja a főszerepet, illetve külön szócikkek formájában a konfliktus kérdéskör a rétegződés, az osztályellentét, a bűnözés, a faji és etnikai ellentétek, a függőségelméletek és

	I		II
nagy horderejű	strukturális funkcionalizmus		marxista
		konfliktuselmélet intézményesülése	kritikai szociológia
mindennapi	mikrofunkcionalista, alkalmazott szociológiai		konfliktus-funkciókra fókuszáló megközelítés
	III		IV
	kivételes, ritka		széles körben elterjedt

1. ábra • A fő konfliktuselméleti irányzatok rendszerezése (Forrás: Crouch, 2001, 2555.)

a kritikai elmélet vonatkozásában is bemutatásra kerül. Stephen K. Sanderson (a szócikk írója) szerint a konfliktuselmélet napjainkban is él és virul, a modern szociológia fontos irányzata, számos szociológus ebben a keretrendszerben közelít a társadalmi kérdésekhez (Sanderson, 2007, 665.).

Azonban, hogy mennyire igaz ez az állítás, ahhoz szélesebb perspektívába kell helyezni a társadalmi konfliktus kérdéskörét, és érdemes áttekinteni, hogy a szociológia mely területein kap napjainkban szerepet a konfliktusok értelmezése, milyen szakterületekkel kapcsolható össze a konfliktusok kutatása.

A társadalmi konfliktusok kutatásának fő irányjai napjainkban

A kérdés megválaszolásához a korábban hivatkozott új szociológiai lexikont hívjuk segítségül (Ritzer, 2007). A több mint ötezer oldalas munkában a „társadalmi konfliktus” (*social conflict*) szókapcsolatra összesen hetven találat vonatkozik, míg a „konfliktus” (*conflict*) kifejezés összesen 1768 esetben fordul elő, tehát átlagosan majdnem minden harmadik oldalra jut egy előfordulás. A tartalomlemeléssel az a célunk, hogy kiderítsük, milyen témakörökhöz kapcsolódóan jelenik meg a konfliktus kifejezés, és ezen keresztül milyen kutatási irányjai rajzolódhatnak ki a társadalmi konfliktusok szociológiai vizsgálatának.

Az első meglepő dolog, hogy szócikkek formájában meglepően kevés utalás történik a tizkötetes munkában a társadalmi konfliktusokra. Mindössze nyolc szócikk címében jelenik meg a *konfliktus* kifejezés, követve a napjainkban népszerű fontosabb konfliktuskutatási irányokat:

- Konfliktuselmélet
- Bűnelkövetés és konfliktuselmélet
- Családi konfliktus

- Intergenerációs konfliktus
- Világkonfliktusok
- Osztálykonfliktus
- Faji és etnikai konfliktusok
- Rétegződés: funkcionalista és konfliktusalapú elméletek

Ezzel szemben az enciklopédia teljes tartalmát figyelembe véve tényleg nagyon széles körű kutatási mező képe rajzolódik elénk (*i. táblázat*). Áttekintve a több mint 1500 utalást, kiemeltük a fontosabb és releváns pontokat. A korábban bevezetett feloldódási effektus, a konfliktus problematikának a szociológiai diskurzusba való beépülése végérvényesen megtörtént, így gyakorlatilag tényleg nehézkes (talán az elméleti vonalon kívül) olyan specifikus területet kijelölni, ami indokoltá tenné a külön megcímkézést. Az alábbi lista megerősíti azt a feltevést is, hogy a konfliktusok kutatása nem egy sajátos elméleti és módszertani irányzat szemszögéből történő analízist jelent, hanem egy társadalmi jelenségnek és az abból fakadó problémáknak a konceptuális és módszertani kiemelését, megkülönböztetett figyelmét, a konfliktusok társadalmi folyamatokban és szerveződésekben való megjelenésének és szerepének szisztematikus kutatását.

A konfliktuskutatás egyre intenzívebb beágyazódása a társadalomtudományi vizsgálatok fő áramlatába a megjelent publikációk számának dinamikus növekedésében is jól nyomon követhető. A *ScienceDirect* online katalógusa (URL1) alapján jelentős mértékű az ilyen tárgyú publikációk számának a növekedése az elmúlt két évtizedben. Amennyiben a megjelent publikációk címeiben a *conflict* és a *social conflict* kifejezésekre keresünk rá, megdöbbentő eredményekre bukkanhatunk. Több mint tizenegymillió publikáció található az adatbázisban. A *konfliktus*

1	Hiányzás – munkahelyi és szervezeti konfliktusok potenciális forrásaként
2	Lakhatási körülmények – a megfelelő szállás csökkenti a konfliktusokat
3	Agresszió – csoportközi konfliktusok
4	Öregedés – kiszolgáltatottságból, függőségből fakadó konfliktusok
5	Szövetségek, koalíciók – csoportok közti konfliktusok csökkentése
6	Antiszemitizmus – vallási konfliktusok
7	Háborúellenes és békemozgalmak – erőszak, fegyveres konfliktus
8	Asszimiláció – erőszakos csoportközi konfliktusok csökkenése
9	Előnyös zóna és hátrányos zóna (<i>benefit zone, victimized zone</i>) – sajátos társadalmi terek: konfliktusok folyamatának és a konszenzus nehézségének a magyarázatában, területi és környezeti konfliktusok
10	Multikulturális és többnyelvű oktatás – iskolai konfliktusok
11	Bio-szociológiai elméletek – konfliktusok biológiai meghatározottsága, miként hat az ökológiai környezet a cselekvők közti konfliktusok interakciós mintáira
12	Kapitalizmus – csökkenő a konfliktus, erősödő az együttműködési készség
13	Változásmenedzsment – konfliktusok kifutása és kibékülési lehetőségek
14	Gyermekvédelem – családon belüli konfliktusok kezelése, szülők közti konfliktusok
15	Társadalmi osztályok – osztályok közti konfliktusok, ellentétes osztályérdekek, osztálytudat, osztályhelyzet és hatalom
16	Kollektív cselekvés, identitás, memória és trauma – potenciálisan konfliktusos jellege
17	Közösségi konfliktusok
18	Faji és etnikai alapú konfliktusok
19	Bűnözés és deviancia – okok, indokok és következmények
20	Kritikai elmélet – osztályok közti konfliktusok, politikai, hatalmi konfliktusok
21	Környezetszennyezés – mindennapi életre gyakorolt hatások, egészségkárosodás
22	Deviáns viselkedési formák, törvényszegő magatartások, deviancia okai és következményei
23	Társadalmi munkamegosztásból fakadó problémák, konfliktusok
24	Diád/triád – a társadalmi kapcsolatok alapvető építőelemei és mechanizmusai
25	Ökológiai problémák – környezet és gazdaság viszonya
26	Etnikai, kisebbségi konfliktusok, etnikai enklávék, etnikai csoportok
27	Migráció, menekültügy, térbeli mobilitás
28	Kulturális konfliktusok, etnocentrizmus

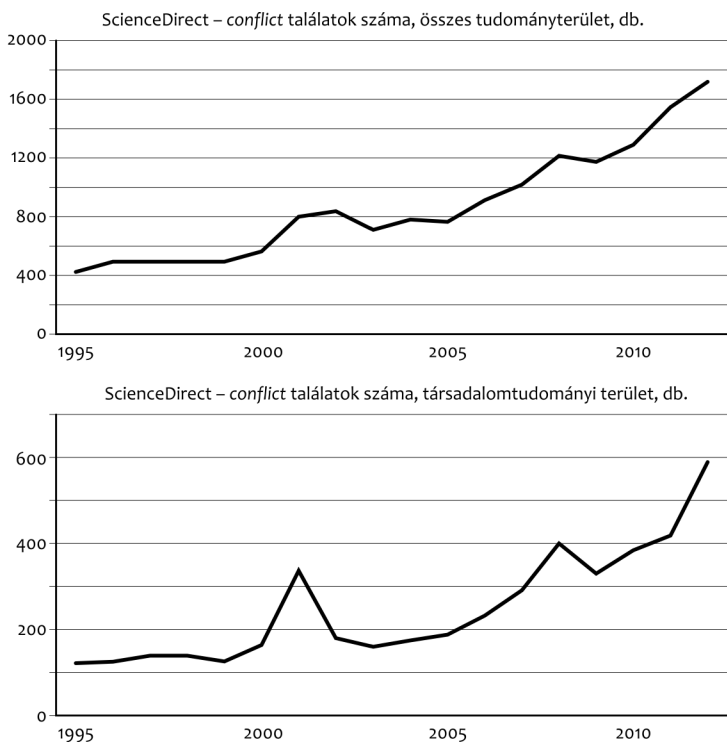
29	Családon belüli konfliktusok, új családmodellek, családstruktúra, munkamegosztás, szerepkonfliktusok
30	Feminista elméletek, mozgalmak
31	Meleg- és leszbikus mozgalmak
32	Társadalmi nem kérdése, nemi egyenlőtlenségek és különbségek (<i>gender bias</i>)
33	Intergenerációs konfliktusok, generációs változás, mobilitás, öregedés, gerontológia
34	Globalizációból fakadó konfliktusok
35	Oktatás, képzés – társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése
36	Társadalmi egyenlőtlenségek és konfliktusok kapcsolata
37	Genetikai kísérletek és génmanipuláció (<i>engineering</i>) – mint társadalmi probléma, vele járó konfliktusok
38	Csoportelméletek – saját csoport, külső csoportok (<i>in-group, out-group</i>), csoportkohézió
39	Bűnözés: biztonságérzet hiánya, bűnözéstől való félelem, veszélyérzet
40	Vezető–beosztott kapcsolatok, munkahelyi konfliktusok, alá-fölé rendeltség
41	Marginalizálódás, liminalitás, kizárás, kívülrekedt személyek, csoportok
42	Piac – mint a hatalom és konfliktus területe, kizárólagosság, monopólium
43	Médiakutatás – média társadalmi szerepe és funkciója, hatása, nyilvánosság
44	Szervezeti konfliktusok
45	Posztindusztriális társadalom, posztmodern társadalomfelfogások
46	Mobilizálás, aktiválás – társadalmi változások, protestálás, társadalmi mozgalmak
47	Faji, etnikai, kisebbségi tudat – identitás, kisebbségi politika
48	Erőforrás-mobilizációs elméletek
49	Kockázat, rizikó (<i>risk</i>) – társadalom által kitermelt veszélyek, károk és azok hatásai
50	Szerepkonfliktusok – szerepelméletek (<i>role taking</i>)
51	Bűnbakképzés
52	Társadalmi mozgalmak és hálózatok – feszültségek, elégedetlenség, érdekképviselő, egyenlőtlenségek, elnyomás stb. ellen/mellett
53	Átmenet – rendszerváltás, átmeneti gazdaság, politikai és társadalmi rendszer átalakulása
54	Urbanizálódás – mint a társadalmi konfliktusok forrása, melegágya, nagyvárosi konfliktusok, szuburbanizációs konfliktusok
55	Világméretű konfliktusok, háború szociológiája, erőszak

i. táblázat • A konfliktuskutatás fontosabb témái, kérdéskörei napjainkban
(Forrás: Ritzer, 2007)

keresőszóra (címben, kulcsszavakban vagy az absztraktban) 22 259 találat érkezett 2013 júniusában az összes tudományterületet figyelembe véve. Ebből 5122 jelent meg 1994 előtt. Ez az összes tanulmány 23 százaléka. Az online katalógusban szereplő találatok háromnegyede tehát az elmúlt két évtizedben keletkezett. A társadalomtudományi területen 6314 publikáció született (28%), és ott is hasonló növekedési dinamika figyelhető meg, mint az összes tudományterületet felölelő teljes adatsornál (2. ábra). A kilencvenes évek elején még évente száz-százötven ilyen tárgyú publikáció jelent meg, míg az elmúlt öt évben már átlagosan négyszáz tanulmányról beszélhetünk.

A *social conflict* kifejezés esetén viszont már radikális csökkenés figyelhető meg a találatokban. Összesen 327 olyan publikáció szerepel a *ScienceDirect* adatbázisában, amelyeknek a címe vagy absztraktja utalna a kifejezésre. Ez évente tizenöt-húsz publikációt jelent. Az ábrák alapján az is látható, hogy mennyire érzékeny a kutatási terület a nagyobb, globális hatású folyamatok gyors interpretálására (lásd a 2001. év és a 2008. év kitüremkedéseit).

Az adatsorok tehát egyértelműen megerősítik, hogy a társadalmi konfliktusok kutatása nem szorult háttérbe, sőt igazolódhatnak azok a feltételezések, melyek szerint alapvetően beépült a kérdéskör a szociológiai és más

2. ábra • A *konfliktus* kifejezés megjelenése a címben, kulcsszavakban vagy az absztraktban (Forrás: www.sciencedirect.com – 2013. június)

		szubjektíve nagyon komoly problémának minősül	
		igen	nem
objektíve komoly károkat okoz sok embernek	igen	A • pl. öngyilkosság	B • pl. gépkocsihasználát
	nem	C • pl iskolai lövöldözés	D • pl. iPod használata

2. táblázat • A társadalmi problémák típusai konstrukciós jellegük és hatásuk alapján
(Forrás: Macionis, 2012, 5.)

társadalomtudományi kutatási irányok, szemléletmódok fogalmi-elméleti és módszertani-empirikus gyakorlatába.

A társadalmi probléma fogalmának értelmezési kerete

A konfliktusalapú szemléletmód, a társadalmi konfliktusokra való fókuszálás tágabb értelemben egyfajta problémaérzékenységet is jelent, a társadalmi kihívásokra helyeződő nagyobb hangsúly révén, hiszen a manifesztálódó konfliktusok bizonyos társadalmi nehézségek okai vagy következményei. Ebből fakadóan a konfliktusok mögötti vagy azokból következő társadalmi problémák tekinthetők a vizsgálatunk szélesebb tárgykörének.

A társadalmi probléma a legátfogóbb formában talán úgy határozható meg, hogy egy olyan társadalmilag megkonstruált, objektív tényekre és szubjektív érzetekre épülő, egyéni és közösségi mérlegelésen áteső állapot, amely veszélyezteteti, aláássa egy társadalom néhány, több vagy akár az összes tagjának a jól-létét, elvart vagy célul tűzött életminőségét konkrét, közvetlen károk, hátrányok megjelenése vagy az esélyek, lehetőségek, választások beszűkülése formájában (Macionis, 2012). A megkonstruált, gyakran ellentmondásos, objektív és szubjektív alapokra épülő jellegéből fakadóan a társadalmi problémák értelmezése egy összetett, négycellás mátrix alapján képzelhető el. A problémák objektív hatása

(hány embert érint ténylegesen) és szubjektív megítélése (problémásnak érezzük) alapján a társadalmi állapotokat, jelenségeket négy csoportba sorolhatjuk, melyek közül három (A, B, C) egyértelműen valamilyen problémának minősül (2. táblázat).

A társas életünkben felbukkanó problémák tehát olyan társadalmi konstrukciók, amelyek szorosan függenek az adott közösség értékrendjétől, tudásszintjétől, az objektív hatások ismeretétől, a szubjektív vélemények manifesztálódásától, és időben is változhatnak, formálódhatnak, megszűnhetnek. A társadalmi problémák szociológiai jellegű megközelítése számos világosan lefektetett alapelvre épül (Macionis, 2012, 7–8.). A legfontosabb, hogy 1) a problémák mindig annak a következményei, ahogy egy társadalom felépül és működik. Ebből következően 2) a problémákat nem a „rossz emberek” okozzák, nem egyszerűsíthetők le gonosz, antiszociális, gyenge stb. egyének cselekedeteinek a következményeire. 3) Társadalmi konstrukciók, mivel az emberek minősítenek egy állapotot károsnak és változásra érettnak. Ráadásul 4) nincs egységes objektív alapja a problémák értelmezésének, különbözően látjuk a dolgokat, ellentmondások tarkítják a legtöbb ilyen kérdést. 5) A problémák meghatározása, tematizálása időben is változik, az egyes korosztályok nem ugyanúgy tekintenek a társadalmi problémákra. 6) A problémák

értelmezése nemcsak objektív tényekre, hanem szubjektív értékekre és érdekekre is épül. Ráadásul 7) sok – de szerencsére nem az összes – társadalmi probléma nem is oldható meg, és számos esetben ezek 8) összekapcsolódnak, és egymással kölcsönhatásban állnak. Ez a nyolc alaptétel gyakorlatilag összefoglalja az ilyen irányú kutatásokkal kapcsolatos előfeltevéseket, dilemmákat, az empirikus kutatásokat megnehezítő problémákat. Sőt a lista azt is jól érzékelteti, hogy miért jelenthet komoly kihívást módszertani szempontból az ilyen tárgyú kvantitatív empirikus kutatások megtervezése és felvétele, de különösen az összehasonlítása.

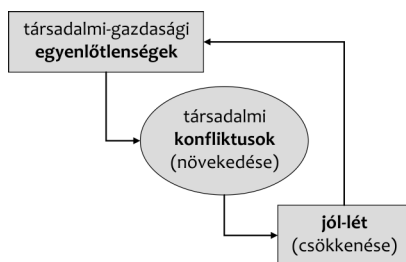
Egy lehetséges konfliktuskutatási megközelítés logikai felépítése

A fogalmi-elméleti kérdések áttekintése után bemutatjuk egy jelenleg folyó, kvantitatív célzatú, empirikus konfliktuskutatásunk összefüggésrendszerét és az ebben kidolgozott konfliktustipológiát. Értelmezésünkben a társadalmi konfliktusok szerves részét képezik a mindennapi társas interakcióknak az egyén, a csoportok és a társadalmi szervezetek, intézmények szintjén. Ebből faladóan nem egy sajátos elméleti szemléletmód kapcsolja össze az ilyen tárgyú megközelítéseket, ez mára túlhaladottá vált, hanem a tartalmi fókuszpont. Az az alapvető előfeltevésünk, hogy a társadalmi viszonyok egy sajátos típusát jelentik az olyan interperszonális és szervezeti relációk, amelyek az érintettek általi érdekeltiségből fakadóan egymással összeegyeztethetetlen értékekre, érdekekre, információkra és erőforrásokra alapozva alakulnak ki és működnek. A konfliktusok szerves alkotóelemei a legtöbb társas viszonyoknak és szerveződésnek, szerepet játszanak a társadalmi mechanizmusok kialakulásában (okok), jel-

egében (formák) és hatásaiban (célok, következmények). Egyszerre befolyásolják a dinamizálódás, változás és fejlődés, illetve a társadalmi dezintegráció folyamatát.

Tágabb összefüggésben, a társadalmi konfliktusok egy olyan nagyobb elméleti rendszer központi elemeként is felfoghatóak, amelyben egyrészt, bizonyos esetekben, a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek tekinthetőek a konfliktusok háttérének, kiváltó okainak. Másrészt, a társadalmi jól-lét lehetséges indikátorai azoknak az ideális, elérendő állapotoknak tekinthetőek, amelyek a társadalmi konfliktusok hatására nehezebben érhetőek el, tarthatók fenn, tovább növelve ez által az egyenlőtlenségeket (3. ábra).

A vizsgálat során elsődlegesen a társadalmi konfliktusok különböző formáira helyeződik a hangsúlyt, de a fenti logikából fakadóan, az egyenlőtlenség és a társadalmi jól-lét feltérképezése sem marad el. Láttuk, mennyire összetett a társadalmi konfliktusok kutatásának területe, így azok lehetséges osztályozása, a ténylegesen vizsgált típusok minél világosabb meghatározása elengedhetetlen. A társadalmi konfliktusok tipizálását két rendező elv alapján oldottuk meg. Egyrészt a kérdéskör legfontosabb dimenzióit tartalmi szempontból határoztuk körül (öt tartalmi dimenzió), más-

3. ábra • Az empirikus kutatás három fő kérdéskörének és összefüggésének jellemzői (saját összeállítás)

részt hatóköre, elsődleges mérési szintje alapján (három mérési szint szerinti dimenzió). Ebből gyakorlatilag tizenöt lehetséges konfliktusmező adódik (3. táblázat), amelyek közül természetesen nem az összes lehetséges kombináció kerül majd be a vizsgálatunk látóterébe.

A tipológiában csak példák szerepelnek, mégpedig a saját kutatásunk fókuszában lévő témakörökre építve. A hatókör vonatkozásában a kiemelt társadalmi konfliktusok esetében természetesen mindhárom érvényesülhet, hiszen például egy munkahelyi konfliktusnak egyszerre lehetnek személyes, családi, szervezeti és nagyobb léptékű közösségi kihatásai is. Ennek ellenére bizonyos fokú logikai eltolódás azért érvényesül a rendszerben, hiszen a tartalmi dimenziókban lefelé haladva egyre inkább a csoport és közösség irányába mutató eltolódás figyelhető meg a hatókörben.

Összefoglalás

Tanulmányunkban arra tettünk kísérletet, hogy áttekintsük a konfliktuselmélet és a konfliktusalapú társadalomtudományi szemléletek kapcsán megfigyelhető újabb fejleményeket a nemzetközi szakirodalom alapján, illetve tisztázzunk néhány olyan definíciós, osztályozó és összefüggés-alapú kérdést, amely egy ilyen tárgyú hazai empirikus kutatás ki-

dolgozásához nélkülözhetetlen. A legfontosabb következtetés metaelméleti szinten talán úgy írható le, hogy a konfliktuselmélet mint szociológiai irányzat veszített jelentőségéből, nem igazán tekinthető életképes önálló irányzatnak, ám a társadalmi konfliktusok problémarendszere egyre jobban foglalkoztatja a tudományos közvéleményt. A konfliktusok átszövik társas életünk minden szegmensét, folyamatát és mechanizmusát, alapvető összefüggéseket mutatnak a társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségekkel és a jól-lét dimenzióival. Amennyiben empirikusan megragadhatóvá szeretnénk tenni a kérdéskört, követni kell ezt a beolvadási, felolvadási folyamatot, és a társas viszonyok különböző formáiban kell rákérdeznünk a konfliktusok jelenlétére és hatására. Ez viszont egy összetett tipológiát igényel. Tanulmányunkban ehhez kapcsolódóan is áttekintettük a lehetséges elméleti megoldásokat, és javaslatot tettünk egyfajta új osztályozási megoldásra.

A tanulmány elkészítését a TÁMOP-4.2.2. A-11/1/KONV-2012-0069: *Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés*. 1. alprojekt: *Gazdasági és társadalmi konfliktusok* című kutatási program támogatta.

	mérési szint / hatókör		
	<i>egyéni mikroszint</i>	<i>csoportos mezoszint</i>	<i>közösségi makroszint</i>
1. demográfiai	korosztályi-generációs, nemi alapú, etnikai/kisebbségi		
2. magánéleti-társas	családi-társas élet, személyes kapcsolatok		
3. munkaerő-piaci	jövedelmi, munkavégzéssel összefüggő, vezető-beosztott		
4. területi-lakóhelyi	lakóhelyi, szomszédsági, regionális-térségi, urbanizációs		
5. hatalmi-intézményi	alá-fölérendeltség, politikai, döntéshozatali, képviseleti		

3. táblázat • A társadalmi konfliktusok empirikus vizsgálatának lehetséges típusai (saját összeállítás)

Kulcsszavak: *társadalmi konfliktus, társadalmi probléma, jólét*

IRODALOM

- Boudon, Raymond-Besnard et al. (szerk.) (1998): *Szociológiai lexikon*. Corvina, Budapest
- Collins, Randall (1974): *Conflict Sociology*. Academic Press, New York
- Coser, Lewis A. (1956): *The Functions of Social Conflict*. Free Press, Glencoe, IL
- Crouch, Colin J. (2001): Conflict Sociology. In: Smelser, Neil Joseph – Baltes, Paul B. (eds.): *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Pergamon Press, 2554–2559. • <https://www.scribd.com/doc/12493791/Conflict-Sociology>
- Cseh-Szombathy László (1985): *A házastársi konfliktusok szociológiája*. Gondolat, Budapest
- Csizmadia Zoltán (2007): Társadalmi konfliktusok és kutatási módszerek. In: Hervainé Szabó Gyöngyvér – Szirmai Viktória (szerk.): *Versenyképesség és várostérségi egyenlőtlenségek. Tanulmánykötet II–III*. Kodolányi János Főiskola–MTA Veszprémi Területi Bizottság–MTA Szociológiai Kutatóintézet, Székesfehérvár–Veszprém–Budapest
- Csizmadia Zoltán (2009): A társadalmi konfliktus problematika elméleti megalapozása. In: Szirmai Viktória (szerk.): *A várostérségi versenyképesség társadalmi tényezői*. Dialóg Campus, Pécs, 123–129.
- Dahrendorf, Ralph (1959): *Class and Class Conflict in an Industrial Society*. Stanford University Press, Stanford • <https://archive.org/details/classclassconflioodahr>
- Macionis, John J. (2012): *Social Problems. 2010 Census Update*. 4th edition. Pearson
- Ritzer, George (ed.) (2005): *Encyclopedia of Social Theory*. Sage Publications
- Ritzer, George (ed.) (2007): *The Blackwell Encyclopedia of Sociology I–X*. Blackwell, Oxford
- Sanderson, Stephen K. (2007): Conflict Sociology. In: Ritzer, George (ed.): *The Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Blackwell, Oxford, 662–665.
- Sears, Alan (2008): *A Good Book, In Theory: A Guide to Theoretical Thinking*. Higher Education University of Toronto Press, North York
- Smelser, Neil Joseph – Baltes, Paul B. (eds.) (2001): *International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Pergamon Press
- Turner, Jonathan H. (1982): *The Structure of Sociological Theory*. Dorsey Press, Homewood, IL
- Turner, Jonathan H. (2005): Conflict Theory. In: Ritzer, George (ed.): *Encyclopedia of Social Theory*. Sage Publications, 134–139.
URL: www.sciencedirect.com

